УДК 657

Інна ВОЛОШИН
викладач кафедри обліку і аудиту в інвестиційній сфері,
Тернопільський національний економічний університет

ВИЗНАЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СУТНОСТІ ІННОВАЦІЙ ЯК ОБ'ЄКТА ОБЛІКУ І АНАЛІЗУ

Обґрунтовано теоретичне значення інновацій як об'єкта обліку та аналізу, проведений аналіз їх сутності та необхідності вивчення даної категорії для відображення сучасної моделі розвитку економіки України. Автор дає власне трактування інновацій, показує один із варіантів історичного розвитку інноваційних процесів.

Ключові слова

Інноваційна модель розвитку, інновації, нововведення, інноватор, інноваційні процеси, інноваційна діяльність.

Поняття інновацій як об'єкта обліку та аналізу є порівняно новим, однак вимагає все більшої уваги зі сторони науковців та практиків. У зв'язку з впровадженням та реалізацією інноваційної моделі розвитку економіки України як пріоритетної, про що свідчать відповідні нормативні акти [1-5], дане поняття потребує узагальнення та глибокого вивчення теоретичних та практичних засад впровадження інноваційних процесів у сучасних умовах господарювання.

Необхідність вивчення інноваційної моделі розвитку зумовлюється кількома причинами.

По-перше, інноваційний шлях соціального та економічного розвитку є невід'ємною частиною загальносвітового науково-технічного прогресу.

По-друге, у процесі глобалізації економіки та впровадження Україною стратегії європейської інтеграції необхідно створювати продукцію інноваційного спрямування, яка носить конкурентоспроможний характер і може бути реалізована як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках збуту. Все це вимагає від вітчизняного виробника інтенсивного технічного та технологічного оновлення виробництва, структурно-інноваційної моделі управління збутом продукції.

По-третє, впровадження у практику положень нової моделі інноваційного розвитку випливає із послання Президента України Верховній Раді «Європейський вибір. Концептуальні основи стратегії економічного розвитку на 2002-2011 роки» тощо.

Отже, вплив інноваційного чинника на виробництво є безперечним. Сьогодні інновації стають ключовим чинником розвитку для більшості підприємств. Характерною є зростаюча кількість наукових праць, де досліджується інноваційна діяльність. У більшості з них описується інноваційний розвиток економіки України та суб'єктів господарювання на рівні управління та менеджменту, механізм залучення та ефективного використання інновацій, а також управління інноваційними ризиками. А дослідженню основних напрямів обліку інноваційних процесів, формуванню інформації про витрати інноваційного характеру, визначенню методів їх групування та джерел списання приділяється недостатньо уваги. На даний момент питаннями організації та методології обліку інновацій займається ряд фахівців з бухгалтерського обліку, а саме Я. Д. Крупка [6], М. С. Пушкар [7], О. В. Кантаєва [8], Т. Шира [9], О. Мінаков [10] та ін. Проте залишається ще ряд невирішених питань, що потребують уваги. Це і визначає мету статті.

Теоретичні основи інновацій мають глибоку історію. Ще із самого зародження виробництва вплив нововведень на його процес відкривав більші перспективи щодо збуту цієї продукції. У подальшому розвитку економіки з'явилось поняття науково-технічного прогресу, на якому базувались всі моделі економічного розвитку зарубіжних та вітчизняних економік. Інновація є однією з складових наукоємкості виробництва продукції. За своїм розвитком теорія інноваційної діяльності пройшла декілька етапів.

Д. е. н. М. П. Денисенко визначає п'ять етапів розвитку теорії інноваційної діяльності [11, с. 21], а саме:

1. Теорія довгих хвиль М. Кондратьєва.
2. Класична теорія інновацій.
3. Неокласичні (постшумпетерівські)

© Інна Волошин, 2008

Стаття надійшла до редакції 19.11.2008 р.

теорії.

4. Теорія прискорення.

5. Соціально-психологічна теорія.

Чеберкус Д. [12, с. 4] виділяє чотири моделі інноваційного процесу:

1. 50-60-ті рр. XX ст. – модель просування технологій.
2. 70-ті рр. XX ст. – ринкова модель інновацій.
3. 80-ті рр. XX ст. – модель Кляйна та Розенберга.
4. 90-ті рр.XX ст. і по цей час – інтерактивна модель інноваційного процесу.

Аналізуючи ряд авторів [11; 12; 15; 16], пропонуємо виділяти наступні етапи інноваційного процесу:

Перша половина XX ст. – зародження економічної категорії, «інновація» – теоретичне обгрунтування поняття «інновації» як економічної категорії. На той час у 1911 р. виходить книга «Теорія економічного розвитку», в якій автор відомий австралійський економіст Йозеф Алоїз Шумпетер запропонував концепцію інновацій, в основу якої заклав ідею нових комбінацій факторів виробництва, які повинні дати позитивний ефект. Далі виходили його нові праці, а зокрема у 1939р. «Кон'юнктурні цикли», де вперше використано поняття «інновація», яке стає науковою категорією. Хоча Й. Шумпетер вважається першовідкривачем цього поняття, проте дану категорію вивчали ще і його попередники, зокрема видатний український економіст М. Туган-Барановський та його послідовники.

50-60 рр. XX ст. – просування технологій, «інноваційний поштовх». Хоча поняття «інновація» як економічна категорія існувало, все-таки великого значення майже до кінця Другої світової війни ряд вчених-економістів не надавало, навіть при розробці теорії економічного зростання. Модель інноваційного процесу базувалася на фундаментальних дослідженнях та прикладних розробках, а потім вже цю новостворену інноваційну продукцію розповсюджували на ринку.

70-80 рр. XX ст. – орієнтація на ринковий попит, на наукові розробки, «інноваційне тяжіння» – цей період, пов'язаний із тим, що на Заході науково-технічний прогрес став невід'ємним засобом економічного розвитку. Інноваційні процеси стають основною ланкою для передачі наукових знань у сферу задоволення споживчих потреб, а попит формує напрями розвитку науки. Що стосується України і колишніх країн СРСР, то тут немає місця для ринкових механізмів формування попиту на наукові розробки. Адміністративно-командна політика робила акцент на розвитку фундаментальних наук і регулювала процес введення НТП у виробництво продукції конкретної галузі. Радянські вчені не враховували комерційної сторони інноваційної діяльності, яка є основним стимулом розвитку економіки за ринкових умов. На той час інноваційний процес текстильної галузі та легкої промисловості в цілому не розвивався. Обладнання не потребувало вагомих удосконалень, комбінація факторів виробництва була загальнодержавно встановлена, товари легкої промисловості мали встановлені стандарти та не носили будь-якого інноваційного характеру.

90 рр. XX ст. і по наш час – інтерактивна модель інноваційного процесу, «інноваційне лідерство». У середині 80-х років вчені-економісти Кляйн та Розенберг [12, с. 4] розробили модель, де основою інноваційного процесу було виведення на ринок нового продукту на базі існуючих науково-технічних знань та адресних цільових досліджень. Процес глобалізації економіки та використання стратегії інноваційного лідерства переважною кількістю транснаціональних корпорацій (ТНК) призвели до виникнення взаємозв'язку процесу виробництва та реалізації із діяльністю науково-технічних та технологічний технологічних дослідних організацій, які надають фундаментальні знання та прикладні наукові дослідження щодо випуску інновацій, дослідження нововведень щодо промислового дизайну, маркетингу тощо. Інтеграція національної економіки у світову систему дала можливість відкрити для багатьох підприємств перспективи інноваційного розвитку. На цьому етапі національна політика щодо інноваційної стратегії вже не має суттєвого впливу, оскільки кожне підприємство самостійно організовує свою діяльність відповідно до своїх цілей. З іншої сторони, сам ринок формує попит на інновації, тому суб'єкти господарської діяльності повинні забезпечувати його пропозиції.

Таким чином, інновація – це поняття не тільки сьогодення, а й економічна категорія, яка відома вже не один десяток років. Зародження цього терміну походить із початку XX ст., коли відомий економіст Йозеф Шумпетер запропонував концепцію інновацій, поклавши в її основу ідею «нових комбінацій». Комбінація різних факторів діяльності формує структуру інноваційного процесу, а саме:

1) випуск нового продукту або відомого продукту нової якості;
2) впровадження нового, досі не відомого в конкретній галузі методу виробництва;
3) проникнення на новий ринок збуту;
4) отримання нових джерел сировини чи напівфабрикатів;
5) організаційну перебудову, зокрема створення монополії чи її ліквідацію[13].

На думку Й. Шумпетера, головним чинником функціонування ринку є не статична конкуренція між виробниками існуючих продуктів, а реальна чи потенційна конкуренція нових продуктів або виробників, які застосовують нові технології.

Разом з тим Ю. Бажал [14, с. 22] вважає, що першовідкривачем моделі інноваційного розвитку економіки був український учений М. Туган-Барановський. Відомі економісти, як Дж. М. Кейнс та У. Ростоу також вважали, що послідовність розвитку даної ідеї економічного зростання в Європі обґрунтував цей вчений. У праці «Промислові кризи у сучасній Англії, їх причини і вплив на народне життя» (1894) М. Туган-Барановський, характеризуючи циклічність економічного розвитку, виявив, що не споживання керує виробництвом, а навпаки, виробництво керує споживанням через нагромадження позикового капіталу та його інвестування. Він вважав, що величина попиту на капітал залежить від стану технічного прогресу, так як наукові відкриття та технічні вдосконалення підштовхують виробництво.

Це означає, що використання прогресивного обладнання на підприємствах робить необхідним процес постійного розроблення новітніх технологій, що потребує впровадження нових методів управління й організації виробничих процесів на будь-якому етапі розвитку економіки.

Сучасна економічна наука приділяє багато уваги інноваційним процесам та поняттю інновацій зокрема. Особливість визначення суті даного поняття полягає в широкому використанні його на усіх рівнях економіки, в

усіх галузях, а також у повсякденному житті. Тому конкретне тлумачення залежить від мети дослідження.

Для більшості наших співвітчизників поняття інновацій або інноваційної продукції в широкому розумінні означає доповнення новими якісними характеристиками вже відомого продукту або ж надання йому новизни, яка значно поліпшує його якісні характеристики і споживчі властивості, тобто інновації практично ототожнюють з оновленням певних властивостей продукції. Однак таке розуміння є дуже вузьким і стислим, не розкриває повного визначення сутті даного поняття, тому потребує вивчення і узагальнення.

Що стосується сутності поняття «інновація», то кожен автор дає своє твердження, однак інновація є неконстантна величина (дифузійна, знаходиться в постійному розвитку), тому потребує постійного розвитку й доповнення певними аспектами, які б враховували ці особливості.

Інколи появу певного поняття пов'язують із суб'єктивізмом перекладачів. Так О. І. Пампура [15, с. 35], який є автором публікацій з питань інноваційної економіки, зазначає, що термін нововведення виник у процесі українського перекладу з англійської мови слова «innovation», тому не має відмінностей між поняттями інновація та нововведення.

Однак така позиція звужує значення інновацій. Тому необхідно погодитись з думками більшості дослідників сучасної економіки, які вважають, що не кожне нововведення є інновацією, а тільки якісні зміни характеризують це поняття. Тобто, «інновація – це не просто нововведення, а нова виробнича функція», Ю. Бажал [14, с. 23].

Визначення даної категорії, враховуючи історичний розвиток в економічній науці та сучасності, подає М. І. Крупка, який під інноваціями вважає нововведення, використання якого призводить до якісних змін у виробництві з метою отримання соціально-економічної вигоди (ефекту) [16, с. 22].

Однак і таке визначення є неповним, оскільки нововведення – це прогресивна новація для організаційно-управлінської діяльності суб'єкта господарювання або ж новий продукт підприємства, який знаходиться в процесі впровадження (введення), а інновація – це продукт інноваційної діяльності, який або вже використовується (технологічні та виробничі інновації) або ще необхідно впровадити (інтелектуальні інновації, науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи і розробки).

Найширше визначення сутності інновацій подає д.е.н. М. П. Денисенко в праці за його редакцією «Інноваційний розвиток промисловості України» [11, с. 14-20] на основі наукових розробок вчених Санкт-Петербурзького державного університету технологій і дизайну. Цим автором наведені двадцять дев'ять визначень поняття «інновація», кожне з яких проаналізовано та доповнене. У найбільш стислому визначенні «інновації» більшість економістів трактують як кінцевий результат діяльності, спрямованої на створення і використання нововведень, втілених у вигляді вдосконалених чи нових товарів (виробів чи послуг), технологій їх виробництва, методів управління на всіх стадіях виробництва і збуту, які сприяють економічній ефективності підприємств, які їх використовують.

Дані визначення характеризують інновації в двох площинах: з економічної точки зору – як засіб підвищення ефективності використання наявних ресурсів; з соціальної – як зростання можливостей розвитку з метою досягнення максимізації поточних і перспективних доходів, створення умов стабілізації ринку в Україні.

Саме в такому ракурсі розглядає дане поняття С. І. Ілляшенко [17, с. 6], а саме інновація розглядається як засіб адаптації суб'єктів господарської діяльності до змін зовнішнього середовища, здатний забезпечити тривале виживання і розвиток відповідно до обраної мети.

Оригінальним є трактування інновацій Р. А. Фатхутдінова [18, с. 17], який розрізняє нововведення та інновацію, розуміючи під першим поняттям оформлений результат фундаментальних, прикладних науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, а під другим – остаточний результат впровадження нововведення з метою зміни об'єкта управління і отримання економного, соціального, екологічного, науково-технологічного чи іншого виду ефекту. Таке твердження, з одного боку, звужує суть нововведень до науково-технічних знань, патентно-ліцензійної діяльності, які передують випуску принципово нової продукції, однак нововведення – це не тільки наукове конструювання нового виробу чи послуг, а й певні удосконалення зі сторони виробничого або ж управлінського досвіду з метою запуску оновленої виробничої лінії та нових підходів її реалізації. З іншого боку, необґрунтовано розширюється сфера інновацій, в результаті якої повинен визначатись кінцевий результат з певним ефектом. В усякому разі, інноваційні процеси функціонують у взаємозв'язку з операційною та іншими видами діяльності, тому нелогічно виокремлювати їх, а слід розглядати як одну із форм інвестиційної чи операційної діяльності у відповідності до чинного законодавства України.

Інновації як результат творчого процесу у вигляді створення (впровадження) нової продукції, застосування якої вимагає, щоб її користувачі змінили звичні стереотипи діяльності, навички – розглядають російські науковці П. Н. Завлін та А. В. Васильєв [19, с. 18]. При цьому найважливішою ознакою інновації в умовах ринкового господарювання вважається новизна споживчих властивостей продукту, а не технічна новизна. З такою точкою зору можна не погодитись, оскільки інновації можуть здійснюватись у різних формах, в тому числі у формі раціоналізації процесу виробництва та збуту шляхом оновлення техніко-технологічних характеристик випуску продукції, радикально нових форм управління виробництвом і реалізацією, не змінюючи об'єкт виробів. Такий однобокий підхід був підданий критиці і А. І. Мокієм [20, с. 18], який стверджує, що в процесі інновацій можна одержувати й продукти з незмінними споживчими властивостями, але вироблені з вищою ефективністю чи з меншими економічними витратами.

Під інновацією згідно з Економічною енциклопедією [21, с. 656] можна вважати новий підхід до конструювання, виробництва, збуту товарів, завдяки якому інноватор (автор інновацій) та його компанія здобувають певні переваги над конкурентами. Дане визначення є досить охоплюючим, оскільки відзначається нова ідея та шлях від виникнення до реалізації (нові знання – виробництво – реалізація), однак варто враховувати ризиковість цих дій, не відзначено організаційно-управлінські, соціальні, інформаційні інновації.

В усякому разі, більшість вчених-економістів [6; 10; 11; 17; 21] зупиняються на визначенні даного поняття згідно чинного законодавства. Нині суть терміну «інновація» на державному рівні розкриває Закон України «Про інноваційну діяльність» [4]. Відповідно до п.1 ст.1 даного Закону, інновація – це новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентноздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальну сферу.

Разом з тим, в Законі України «Про інвестиційну діяльність» [22] під інноваціями розуміють не окремий процес на підприємстві, а лише одну із форм інвестування. Проте дане поняття взаємопов'язане і зі звичайною діяльністю підприємства.

Аналізуючи сутність поняття «інновація», пропонується наступне визначення даної економічної категорії: інновація – це новостворений і (або) вдосконалений продукт, який формується внаслідок нової комбінації виробничих факторів і (або) застосування первинних технологій або ж є результатом удосконалення організації виробництва чи збуту та відображає попит на науково-технічні знання у сфері задоволення споживчих потреб, який попри ризиковий характер призводить до економічного і (або) соціального ефекту.

Література

1. *Про фінансову підтримку інноваційної діяльності підприємств, що мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави [Текст] : указ Президента України від 20 квітня 2004 року N 454 (454/2004).*
2. *Про дотримання законодавства щодо розвитку науково-технічного потенціалу та інноваційної діяльності в Україні [Текст] : постанова Верховної Ради України від 16 червня 2004 року N 1786-IV (1786-15).*
3. *Про затвердження Порядку надання фінансової підтримки суб'єктам інноваційної діяльності за рахунок коштів державного бюджету шляхом здешевлення довгострокових кредитів [Текст] : постанова Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2004 року N 1563.*
4. *Про інноваційну діяльність [Текст] : закон України від 04.07.2002 р. № 40-IV із змінами та доповненнями.*
5. *Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності [Текст] : закон України від 16.01.2003р. № 433- IV із змінами та доповненнями.*
6. *Крупка, Я. Д. Варіанти обліку інноваційних процесів на підприємстві [Текст] / Ярослав Крупка // Бухгалтерський облік і аудит. – 2006. – № 5. – С. 11-18.*
7. *Пушкар, М. С. Метатеорія обліку або якою повинна стати теорія [Текст] / М. С. Пушкар. – Тернопіль : Карт-бланш, 2007. – 359с.*
8. *Кантаева, О. В. Моделирование информационного обеспечения инновационной деятельности [Текст] / О. В. Кантаева : Матеріали та тексти виступів VI-ої Міжнародної наукової конференції «Наукові дослідження в сфері бухгалтерського обліку, контролю та аналізу: теоретико-практичне значення та напрями подальшого розвитку». – Житомир : ЖДТУ, 2007. – 544с.*
9. *Шира, Т. Методологія бухгалтерського обліку в системі оцінки та порівняння інноваційно-технологічного потенціалу господарюючих суб'єктів [Текст] / Т. Шира // Формування ринкової економіки в Україні: Науковий збірник науково-практичної конференції «Обліково-аналітичні системи суб'єктів господарської діяльності в Україні». – Львів, 2005. – спецвипуск 15 (частина 2) – С. 726-734.*
10. *Мінаков, О. Облік інноваційної діяльності на підприємствах-учасників технопарку [Текст] / О. Мінаков // Бухгалтерський облік і аудит. – 2005. – №5. – С. 24-27.*
11. *Волков, О. І. Інноваційний розвиток промисловості України [Текст] / О. І. Волков, М. П. Денисенко, А. П. Гречан та ін. ; під ред. проф. О. І. Волкова, проф. М. П. Денисенка. – К.: КНТ, 2006. – 648 с.*
12. *Чеберкус, Д. Системні підходи до державного регулювання інноваційного розвитку України в умовах глобалізації [Текст] / Д. Чеберкус // Економіст. – 2007. – № 9 (251). – С.4-6.*
13. *Шумпетер, Й. Теория экономического развития [Текст] / Й. Шумпетер : пер. с англ. – М. : Прогресс, 1992. – 118 с.*
14. *Бажал, Ю. М. Економічна теорія економічних змін [Текст] : навч.посібн. для вузів / Ю. М. Бажал ; Міжнар. фонд «Відродження». – К. : Заповіт, 1996. – 240 с.*
15. *Пампура, О. И. Управление инновационным процессом в промышленности [Текст] / О. И. Пампура. – Донецк, ЧЭПНАНУ, 1999.*
16. *Крупка, М. І. Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України [Текст] / М. І. Крупка. – Львів: Видавничий центр Львівського національного університету ім. І.Франка, 2001. – 608 с.*
17. *Ілляшенко, С. М. Управління інноваційним розвитком: проблеми, концепції, методи [Текст] : навчальний посібник / С. М. Ілляшенко. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2003. – 278 с.*
18. *Фатхутдинов, Р. А. Инновационный менеджмент [Текст] : учебник для вузов / Р. А. Фатхутдинов. – М. : ЗАО «Бизнес-школа» «Интел-синтез», 1998. – 600 с.*
19. *Завлин, П. Н. Оценка эффективности инноваций [Текст] / П. Н. Завлин, А. В. Васильев. – СПб. : Бизнес-пресса, 1998. – 216с.*
20. *Мокій, А. І. Міжнародний інноваційний менеджмент [Текст] : Навчально-методичний посібник для самостійного вивчення курсу / А. І. Мокій, Ю. В. Полякова, О. П. Осідач, І. Г. Бабець. – Львів: видавництво ЛКА, 2004. – 308с.*
21. *Економічна енциклопедія [Текст] / Під ред. проф. Б. Д. Гаврилишина. У трьох томах. – К.: ВЦ «Академія», 2000.*
22. *Про інвестиційну діяльність [Текст] : закон України від 04.07.2002р. № 40-IV із змінами та доповненнями.*